МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ
УЧРЕЖДЕНИЕ «ЦЕНТР ОБРАЗОВАНИЯ г. ГУДЕРМЕС»

Рабочая программа

учебного предмет

«Литературное чтение на родном (чеченском) языке»

1 - 4 класс

Уровень : НОО

Срок освоения программы: 4 лет (1-4 класс)

Составитель: Хасбулатова Раиса Бешериевна учитель чеченского языка и чеченской литературы первой квалификационной категории

2023-2024 учебный год

КХЕТОРАН КЕХАТ

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу. Цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Iалашбан а, кхио а. 1–4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан тобанна йуккъехь хьоьхуш йу «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет. Цуо аьтто бо дешархойн кхетам, хIума довзаран, йукъаметтигаш лелоран, исбаьхьаллин-эстетикин говзалла совйаккха, гIиллакх-оьздангаллин хьежамаш кхолла, нохчийн къоман культурина тIеозо.

Йуьхьанцарчу классашна лерина «Ненан (нохчийн) маттахь йешар» предметан белхан программа (кхидIа – Программа) лахахь билгалдаьхначу низаман-бакъонийн кехатийн буха тIехь кечйина йу:

– Россин Федерацин Конституци (26-гIа статья);

– «Россин Федерацехь дешаран хьокъехь» 2012 шеран гIуран беттан 29 дийнан №273–ФЗ йолу федеральни закон (хийцамашца, тIедузаршца);

– 1991 шеран эсаран беттан 25-чу дийнан № 1807–1 йолу «Россин Федерацин къаьмнийн меттанех» Федеральни Закон (хийцамашца, тIедузаршца);

– 2021 шеран хIутосург беттан 31-чу дийнан № 286 йолу Россин Федерацин Серлонан министерствон Приказца тIечIагIйина йолу Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт;

– Кхетош-кхиоран герггарчу хьесапехь программа (йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца тIечIагIйина йу (2022 шеран асаран беттан 23-чу дийнан №3/22 йолу протокол);

– Россин Федерацин къаьмнийн меттанаш хьехаран концепци (2019 шеран эсаран беттан 1-чу дийнахь Россин Федерацин Серлонан Министертсвон коллегехь тIечIагIйина йу);

– Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапехь коьрта программа (йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца тIечIагIйина йу, 2022 шеран бекарг беттан 18-чу дийнан №1/22 йолу протокол);

– Нохчийн Республикин Конституци (хийцамашца, тIедузаршца);

– «Нохчийн Республикин меттанех» долу Нохчийн Республикин 2007 шеран оханан беттан 25-чу дийнан №16-РЗ йолу закон (хийцамашца, тIедузаршца);

– «Нохчийн Республикехь дешарх» долу Нохчийн Республикин 2014 шеран эсаран беттан 30-чу дийнан №37-РЗ йолу закон;

– 2020 шеран хьаьттан беттан 17-чу дийнахь тIелаьцна болу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» пачхьалкхан программи йуккъехь хийцамаш баран хьокъехь» №180 йолу сацам, 2022 шеран бекарг беттан 17-чу дийнахь биначу хийцмашца;

– Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор гIиллакх-оьздангаллица кхетош-кхиоран йукъара концепци (2013 шеран чиллин беттан 14-чу дийнахь Нохчийн Республикин Мехк-Дас тIечIагIйина йу);

– Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (2022 шеран хIутосург беттан 12-чу дийнахь Iилманан Кхеташонан №3 йолчу цхьанакхетарехь тIечIагIйина йу).

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» – гуманитарин дешаран предметашна йуккъехь коьртачарах цхьаъ йу. Цунах доьзна ду дешархочун кхетам а, эстетикин-оьздангаллин тIегIа а кхиар. Литература йешаро гIо до литературин мехалла а, шен кхиарехь йешаро дIалоцу меттиг а хууш волу, шена хетарг йозанан а, барта а къамелехь билгалдаккха а, бух бало а говзалла йолу йешархо кхио. Цул сов, цо йешар марзадо, цунах ша а, дуьне а довзаран, адамашца йолу йукъаметтигийн нийса маххадоран а гIирс бо.

Программо йукъалоцу кхеторан кехат, предмет дIалацаран хила лерина жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа Iамо лерина сахьташ билгал а дохуш, тематикин планировани а, классал арахьарчу гIуллакхийн план а.

ХIара программа йуьхьанцарчу классийн хьехархошна лерина йу. Хьехархойн шайн белхан хьелашка хьаьжжана хийцамаш бан йиш йу, шайн белхан программаш хIиттош.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРИН

ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА БАШХАЛЛАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан белхан программа кечйина йу йуьхьанцару йукъарчу дешаран программа кхочушйечу ишколашна. Программа тIехьажийна йу дешаран хьукматашна а, хьехархошна а методически гIо дарна, цо таро лур йу:

1) «ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет хьехаран процессехь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамIаш кхузаманан лехамашца догIуш кхочушдан;

2) «ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Iаморан хила лерина жамIаш а, чулацам а ЙЙД ФПДС-ца, йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программица (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № 1/15 протоколаца йинчу редакцехь) а, кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программица (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран асаран беттан 2-чу дийнан № 2/20 йолчу протоколаца бинчу сацамца) а догIуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хIотто а;

3) билггалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Iамо лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманаш дIалацарна тIехьажийна долу дешаран гIуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календаран-тематически план хIотто.

Программин чулацам лерина бу ЙЙД ФПДС-ийн «Ненан мотт а, ненан маттахь йешар а» предметашца боьзна болу лехамаш ларбеш, йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Iалашонашка кхачарна.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» – гуманитарин дешаран предметашна йуккъехь коьртачарах

цхьаъ йу. Цунах доьзна ду дешархочун кхетам а, эстетикин-оьздангаллин тIегIа а кхиар. Литература йешаро гIо до литературин мехалла а, шен кхиарехь йешаро дIалоцу меттиг а хууш волу, шена хетарг йозанан а, барта а къамелехь билгалдаккха а, бух бало а говзалла йолу йешархо кхио. Цул сов, цо йешар марздо, цунах ша а, дуьне а довзаран, адамашца йолу йукъаметтигийн нийса махкадоран а гIирс бо.

ЙЙД ФПДС-ша йукъара дешаран программин декъехь «Ненан маттахь литературин йешар» предмет Iаморехь хьалха хIитточу декхаршка хьаьжжана, карарчу курсан коьрта Iалашонаш бигалйаха йиш йу: нохчийн литературо Россин Федерацин культурехь дIалоцучу меттигах, цуьнан мехаллах кхета Iамо; цхьана чкъуро кхечуьнга оьздангаллин, эстетикин, историн, культурин мехаллаш дIакховдорехь цо дIлоцу меттиг гайта; шен къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а ша вехачу субъектан культура, гIиллакх-оьздангалла, эстетикин кхетам кхолларехь дIалоцу меттиг бовзийта; шен къоман литература халкъан коьрта культурин, оьздангаллин мехаллех цхьаъ йуй хаийтар, иза дахар довзаран цхьа некъ санна, къоман а, пачхьалкхан а культурин дакъа санна, синъоьздангаллин мехаллаш, ламасташ лардаран, даржоран гIирс санна, дуьненах, къоман историх, культурех хьежам кхуллу искусство санна йовзийтар.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературо чулоцург къоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн къоман культурин ламасташ Iалашдаран гIирс хилла ца Iаш, нохчийн литература зIе йу къоман дIадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

Дешаран предметан чулацам классал арахьарчу гIуллакхашкахь а бовза йиш йу (Йуххедиллар 1). «Ненан

(нохчийн) маттахь литературин йешар» предметаца доьзна классал арахьара гӀуллакхаш дешархойн башхаллашка, лехамашка хьаьжжана кечдан а, дӀадахьа а деза. Иштта программи йукъахь йу классал арахьа йеша леринчу говзарийн а, дагахь Ӏамо леринчу говзарийн а цӀераш (Йуххедиллар 2). Амма хьехархочо шен лаамехь билгалйаха йиш йу и говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРИН ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ӀАМОРАН ӀАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет Ӏаморан **Ӏалашонаш** йу:

– Нохчийн литературе а, нохчийн матте а къоман культурин мехалчу декъе санна ойла кхолла;

– Дешархой шайн къоман культурин-меттан экъанна йукъабалор а, уьш къоман ламасташна а, культурин тӀаьхьалонна а, кхузаманан хьелашна а йукъаозор;

– Чкъурашна йукъарчу зӀенах кхетар, нохчийн культура Ӏалашйарна шаьш жоьпалле хиларх ойла кхиор; – Йешаран говзалла кхиор.

Цу Ӏалашонашка кхачаро хӀара **декхарш** цхьалхадоху:

– Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймахках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхьаалехь мехкан исторех а дозалла дан Ӏамор, шаьш муьлхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;

– Нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тӀалам бан Ӏамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оьздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;

– Нохчийн литературехь гайтина йолчу нохчийн синкхетамна ладаме йолчу гӀиллакз-оьздагнгаллийн мехаллех хьежам кхоллар;

– Нохчийн литературин говзарш Ӏаморан буха тӀехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;

– Адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;

– Тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;

– Къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРИН

ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЬРТА ЛИНИШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зӀе а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогӀучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьакховдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агӀонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, къинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, доьзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дӀ.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан башхалла кхочушйина кху бахьанашца:

а) нохчийн къоман амал, Iадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

б) нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтучу говзарш тIе тидам бахийтарна: доьзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, беро шена гонахара дуьне тIелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» Iаморо гIо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тIехь программин проблемно-тематически блокаш хIитточу дидактически материалана культурно-исторически тIедалорах а пайдаоьцу. ХIор проблемно-тематически блока йукъайогIу

нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш. Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хIоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРИН ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметана программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь гайтинчу дешаран программа дIалацаран жамIийн предметни лехамийн буха тIехь хIоттийна а, 270 сахьтан (66 сахьт I-чу классехь а, 68 сахьташ 2–4-чу классашкахь) бараман дешаран йукъарчу тIедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Iаморна луш дешаран 233 сахьт ду. 37 дешаран сахьтах лаьтташ йолу дешаран тIаьхьалонан хан программин вариативни декъана дIало, цо йукъалоцу авторийн Iаматийн линейкина оьшу белхан программа хIоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРИН ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла – кхузамане кхаччалц – культурехь коьрта меттиг дIалоцу хIуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дI.) Цу коьртачу кхетамашца болх дIахьо йуьхьанцарчу классийн

дешархоша дIалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушйинчу говзарш тIехь. И говзарш йовзаро гIо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурех а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оьздангаллин къилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бIаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхолларалехь кхидIа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гIирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурехь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизнам, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогIуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганахула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиъ доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу рогIехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш предлоджениш, абзацаш йолу teксташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийтаран Iалашонца); ткъа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хIунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукъам кхиоран Iалашонца. Дешаран хIор шеран тексташ схьахаьржина йу цу хенан берашна тIелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран

кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оьздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртаниш билггал йолчу оьздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешара деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийтаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозанал арахьарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикийн а, XX-чу бIешеран чаккхенан – XXI-чу бIешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукъахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гIуллакх кхиоран процессан чоьхьарчу логикица доьзна, «Литературин йешар» курс шинатIегIанехь хIоттийна йу.

Хьалхарчу тIегIанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тIегIанехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. 1-2-чу классашкахь йеша Iамадо; кхетар тIехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехь болх; йешначун кхолларалин маьIна дан тайп-тайпана некъаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукъ-йукъара а, кхолларалин йухасхьайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхьанцарчу классашкахь дIаболабо йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин дешара тIехь болх.

«Литературин йешар» предмет Iаморан шолгIа тIегIа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декъа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхьалхарчу педогогикин а, йукъарчу йукъардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу спискера говзарш дешархойн кечаман тIегIанца догIуш харжа, ткъа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикица а герга йолчу

говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукъара дерг а къасторан Iалашонца Россин халкъийн литературе кховдар. Ткъа иштта программо таро ло Iаматийн авторшна йа дешаран цхьаьнакхетараллашна вариативни декъехь Iамон говзарш харжа.

1 класс

«Нохчийн литература. 1 класс» дешаран пособи 20 сохьтана лерина йу. Цу йукъайогIу берийн гонахьарчу дуьненах долу хаарш совдаха, нийса йешаран говзалла лакхахйаккха, къамел кхио, талламан интерес совйаккха, доьзалан мехаллех, Даймахках доттагIаллех, Iаламах болу кхетам кхолла, шорбан лерина халкъан а, исбаьхьаллин а говзарш. Дешаран пособин

программел хьалха «Абатан» программа кхочушйина хила йеза: элпаш Iамор, дакъошца йешар Iамор, «Пачхьалкхан а, къоман а символика», «Даймохк», «доттагIалла», «вайн турпалхо» кхиболу буххера кхетамаш бовзуьйту тексташца болх бар.

Нохчийн халкъан барта кхолларалла

Дагардарш, чехкааларш.
Аганан эшарш.
ХIетал-металш.
Нохчийн халкъан туьйранаш:
Туьйра «Цхьогаллий, пхьагаллий».
Туьйра «Цхьа буьртиг».
Туьйра «Тамашийна йоI».
Йешаран бакъонаш. Туьйра.

ХIара доккха дуьне

Мамакаев А. Байт «БIаьсте, бIаьсте».
Кибиев М. Байт «Орга».
Ахмадов М. Байт «Писулиг».
Абубакарова П. Туьйра «Дей, буьйсий».
Гацаев С. Байт «Борз».
Яшуркаев С. Байт «Ларло!».
Махмаев Ж. Дийцар «ЦIахь йац, алахьа».
Вагапов А. Байт «Терахьаш».

Макалов Ш. Байт «Йола бIаьсте». Йешаран бакъонаш. Дифтонгаш.

Кхечу къаьмнийн литература

Сладков Н. Туьйра «Наб муха йо?» Гочдинарг – Джанаралиев I.
Сутеев В.Г. Туьйра «Кхо цициг-кIорни» Гочдинарг – Петирова П.
Осеева В.А. Дийцар «Цхьаьна» Гочдинарг – Петирова П.

2 класс

Долоран дарс. Демеев А. Байт «Нохчийчоь».
«Уггар дика доттагI – жайна» Ахмадов М. Байт «Жайна». **«Нохчийн халкъан барта кхолларалла»** Дагардарш.
Чехкааларш.
ХIетал-металш.
Кицанаш. *Нохчийн халкъан туьйранаш* «Бабин ЧIирдиг».
«Зуьно дина хIилла». «Газа-гуьзалгаш».
Самукъане агIонаш Дов дIадоккхуш олу дешнаш.
Бер хьостуш олу дешнаш.

Махмаев Ж. Байт «Сан пIелгаш».
Мамакаев Э. Байт «ХIорд дуьрий бен хуьлуш бац».
Эдильсултанов А. Байт «Маьлхан зIаьнар».
Юсупов А. Байт «Муха кхиъна туьйранаш».
Хатуев А.-Х. Байт «ЭтмаьIиг».
Ахмадов М. Байт «Самукъане абат». Демеев И. Байт «ХIун де ас?»
Хатуев А.-Х. Байт «Iа дIадели».

«Сан Даймехкан коьрта гIала»

Макалов Ш. Байт «Соьлжа-ГIала».
Хасаров Ш. Байт «СтиглагIала».
Яшуркаев С. Байт «Светофор».
«Дашо гуьйре» Макалов Ш. Байт «Гуьйре».
Сейлмуханов М. Байт «Деса Iалам».
Тапалаева А. Туьйра «Малонча».
Батаева Х. Байт «Гуьйре».

«Рифма».

Абубакарова П. Байт «Дешнех ловзар».

«Деша журнал «СтелаIад»!

Макалов Ш. Байт «СтелаIад».

Толстой Л. Текст-ойла «ХIорда чуьра хи стенга доьду?» Гочдинарг – Бадаева I.

Юсупов I. Байт «Дита хьоза».

Бераша олу… «СтелаIодан» дошам.

«Сан доьзалан йовхо» Сулейманов А. Байт «Нана».

Гайсултанов I. Дийцар «БIоба эккхор».

Демеев I.Байт «Дадин зезаг».

Шамилов С. Туьйра «Жима цIа».

Махмаев Ж. Дийцар «Деза денош».

Самукъане агIонаш

Гацаев С. Байт «Жимачу кIентан ойланаш». «Нийса а, тIееъна а маьIна».

«Марша да хьо, керла ло!»

Кагерманов Д. Байт «ГIура-Дада».

Тапалаева А. Туьйра «Керла Шо кхана хир ду».

Хатуев I.-Хь. Байт «Керла ло».

Гадаев М.-С. Байт «Жимачу кIентан илли».

Сейлмуханов М. Байт «Хьоза».

Яралиев Ю. Дийцар «КIайн Iахар».

Самукъане агIонаш Мамакаев Э. Байт «Гуди».

«Ваха Iама»

Аболханов Хь.Байт «Ваха Iама».

Махмаев Ж. Дийцар «Дика лар».

Хатуев I.-Хь. Байт «Теша».

Ахмадов М. Дийцар «Дада волчохь, йуьртахь».

Яралиев Ю. Байт «Марха къобалдойла».

«Вайн кегий доттагIий» Демеев I. Байт «ГIаз».

Хасаров Ш. Байт «Жима кхор».

Хасаев Хь. Дийцар «Лийчар».

Самукъане агIонаш

Сакаева М. Байт «Кертахь лелаш нIаьна йу».

БIаьсте йогIу, бIаьсте йогIу!

Сатуев Хь. Байт «БIаьсте йогIу».

Демеев I. Байт «Сан совгIат».

Цугаев С. Байт «Со мамел хьалха хьалагIоттур йу…».

Макалов Ш. Байт «Сийна бIаьсте».

Бексултанов М. Дийцар «БIаьстенан дийнахь».

Сейлмуханов М. Байт «Кхечи бIаьсте». *Самукъане агIонаш*

Талхадов Хь. Байт «БIаьсте».

Арсанукаев Ш. ХIетал-металш. **«Даймохк»**

Ахмадов М. Байт «Даймохк».

Бексултанов М. Дийцар «Даймохк бохург хIун ду?».

Абубакарова П. Байт «Соьлжа-ГIала».

Окуев Ш. Байт «Даймохк».

Батаева Х. Байт «КIиран ворхI де».

Анзорова Б. Байт «Турпала Ханпаша».

«Аьхке» Макалов Ш. Байт «Аьхке».

Магомаева М. . Дийцар «БаI».

Макалов Ш. Байт «Къоршкъари».

«Кхечу къаьмнийн литература»

Толстой Л. Туьйра «Воккха стаггий, хинаний». Гочдинарг – Бисултанов А.

Вежарий ГриммгIар. Туьйра «Хударан кхаба». Гочдинарг – Муртазов I.

3 класс

Долоран дарс.

Макалов Ш. Байт «Ларделаш латта».

«Кхетаман орам» Демеев I. Байт «Кхетаман орам».

Жайнех а, йешарх а лаьцна хьекъале аларш.

Нохчийчоьнан коьрта библиотекаш.

«Гуьйре»

Гацаев С. Байт «ДогIа догIуш ду».

Сакаева М. Байт «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне».

Хасаев Хь. Дийцар «Шийла Iуьйре».

Сулейманова З. Байт «ГIаргIулеш».

«Берийн йаздархой»

Гайсултанов I. Дийцар «Iалам хаздан деза».

Саракаев Хь. Байт «Дика кIант Муса».

Кагерманов Д. Байт «Маьлхан хIуш».

Махмаев Ж. Туьйра «ГIуоралгаш».

«Йаздархойн туьйранаш»

Гелагаев С.-М. Байт «Туьйранан новкъадалар».

Дикаев Б. Туьйра «КIайн полларчий стенга даха-те?».

Сулейманова З. Туьйра «Догмайра Шахьсан».

Тапалаева А. Туьйра «Массарна дерг – ловзар».

«Хиндолу хьоза бенахь дека» Магомадов М. Дийцар «Дуьххьарлера толам».

Дакаев С. Байт «Дош».

Гайсултанов I. Дийцар «ЯрагIи».

«Жима, доккха дуьне» Батаева Х. Байт «Хьуьно патар хецна…».

Мамакаев Э. Байт «Iелий, киттий, аьпашший».

Пашаев Н. Байт «Барзо диъна моз».

«Iалам» – 4 ч.

Гацаев С. Байт «Хьуьнхахь».

Ахмадов М. Туьйра «ГIундалгIеш, цIазамаш, муьргаш, комарш».

Гелагаев С. Байт «Олхазарийн къамел».

Мамакаев М. Байт «Хьуьнан илли».

«Iа»

Ахмадов М. Байт «Керла Шо».

Дикаев М. Байт «Iаьнан бIаьргаш».

Умхаев Х. Байт «Шийла Iа».

Алиев М. Дийцар «Пхьар». «Метафора».

ДоттагIалла

Макалов Ш. Туьйра «Кхо полла».

Бексултанов М. Дийцар «ДоттагIа».

Демеев I. Байт «ДоттагIчуьнга кехат».

«Кхечу къаьмнийн фольклор»

Оьрсийн халкъан туьйра «Тамашийна тамаша, Iаламате Iаламат».

Гуьржийн халкъан туьйра «Уггар нуьцкъалниг».

Iарбийн халкъан туьйра «Синдбад-ХIордахо».

Эстонхойн халкъан туьйра «ХIунда ду пхьагалан балда даьттIа?».

«ГIиллакхан гIала» Расумов В. Дийцар «ГIиллакхан гIала».

Закриев И. Дийцар «Пеша уллехь къамелаш».

Ахмадов М. Байт «Марха досту де».

«БIаьсте»

Бексултанов М. Рассказ «БIаьсте».

Сейлмуханов М. Байт «Зезагаш».

Хасаев Хь. Дийцар «Баркалла».

Ахмадов М. Байт «БIаьстенан ловзар».

Гайсултанов I. Дийцар «ЧIегIардиган бен».

«Нохчийн махкахь» Бухадиев М. Байт «Нохчийн махкахь».

Пашаев Н. Байт «Даймахке марзо».

Хамидов А.-Х. Байт «Зезаг ду бацалахь лепаш…».

Абдулаев Л. Байт «ХIораннан а шен мотт бу». Батаева Х. Байт «Йовза кIорнийн цIераш».

Бексултанов М. Дийцар «Турпалхо мила ву?».

Ахмадов М. Дийцар «ТІергІан пазаташ».

Анзорова Б. Байт «Ма гойла».

«Нохчийн фольклор»

Туьйра «Маьлхан а, бухІанан а къовсам» Туьйра «КхорбІелиг».

Кица «Ден весет».

Туьйра «Къинхетаме кІант».

Туьйра «Таллархо».

«Аьхке» Хатуев А.-Х. Байт «Аьхке».

4 класс

«Сан хьоме дай баьхна латта»

Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А.

Дакаев С. Байт «Нохчийчоь».

Мусаев С. Дийцар «Орамаш».

Шайхиев І. Байт «БІаьвнаш».

Ахмадов М. Байт «Нохчийн шира кхерчаш».

«Вай дуьнен чохь деха…» Яралиев Ю.

Кица «ВорхІ лам».

Макалов Ш. Туьйра «Маьлхан хьехам».

Бексултанов М. Дийцар «Баьпкан цуьргаш».

Цуруев Ш. Байт «ДоттагІий-бІаьвнаш».

«Исбаьхьа Іалам нохчийн поэзехь»

Мамакаев М. Байт «Гуьйре».

Арсанукаев Ш. Байт «Гуьйренан тІуьначу бешахь ду тийна…».

Гацаев С. Байт «Суна хьуьнхахь деши гира…».

Айдамиров А. Байт «Аьхкено кхелина дитташ…».

Кибиев М. Байт «Ломахь Іа».

Жумалаева Л. Байт «Буьйсанан илли».

Мамакаев І. Байт «БІаьстенан йуьхь».

Саидов Б. Байт «БІаьсте.

Окуев Ш. Байт «Тхи».

«Бераллин туьйра» .

Пашаев Н. Байт «Библла».

Дикаев М. Байт «Нохчийн хІусам».

Курумова С. повесть йуккъера кийсакаш «Ца йиначу ненан хІусамехь».

Гадаев М.-С. Дийцар «ДоттагІ».

Эдилов Х.-М. Байт «Ло ду догІуш».

Эльдерханова З. Дийцар «Дашо хьаьжкІаш». Ошаев Х. Пьеса «Полла».

«БІе эзар дика гІуллакх» Ахмадов М. Туьйра «БІе эзар дика гІуллакх».

Тагаев С.-Х. Дийцар «Хьаьрса доттагІ».

Рашидов Ш. Байт «ГІаргІанаш».

Берсанов Х.-А. Дийцар «Кхерам».

«Бовза, беза вайн Даймохк» Легенда «Къоьзан-Іам».

Легенда «Муха хІоьттина ГаланчІожара Іам».

Легенда «Муха кхолладелла Терк».

Ахмадов М. Байт «Нохчийн хиш».

«Исбаьхьчу Іаламан къайленаш»

Махмаев Ж. Байт «Іаламан тидамаш».

Яшуркаев С. Байт «Полларчийн вай даьлла».

Яралиев Ю. Дийцар «Хьаьмцан маса лаг хуьлу?».

Дикаев М. Байт «Лай кІелахь кхиъна буц». Чантиев І. Туьйра «Искогберггий, чІарий».

Хасаев Хь. Дийцар «Аьхке».

Бексултанов М. Дийцар «Гуьйре».

«Даймехкан декхаро гІаттийна вогІу со» Сулейманов А. Поэми йуккъера кийсакаш «Дахаран генаш» Шейх-Мансурах текст.

Умхаев Хь. Байт «Мансур-Шайх».

Илли – нохчийн фольклоран жанр.

Халкъан предани «Адин Сурхо».

Мусаев С. Дийцар «Дахар маьрша хилийта…».

Шерипов Асламбеках текст.

Ахмадов М. Дийцар «Даймехкан мукъам».

Сулейманова З. Байт «Эсамбаев Махьмудна».

Айдамирова М. Дийцар «Жима верас». **«Ненан мотт»**

Ахмадов М. Дийцар «Кхаа дашах дийцар».

Абдулаев Л. Байт «Ненан мотт».

Гелагаев С.-М. Байт «Шовдано боху соь…».

«Суна сирла дахар деза» Рашидов Ш. Байт «Суна сирла дахар деза».

Батаева Х. Байт «Жимачу йоьIан гIан».

Абдулаев Л. Дийцар «Нана, бIаьсте…». **«Фольклор»** Предани «Беттаса».

Туьйра «Майра кIанта».

Предани «Берзан дуй».

«Кхечу къаьмнийн литература»

Боллигер М. Дийцар «ТIай». Гочдинарг – Хаджиева З. Леонардо да Винчи. Кица «Мотт а, цергаш а». Гочдинарг – Гайтукаев А.

Дерзоран дарс

Кусаев А. Байт «Сан доттагIий».

Классашка бекъначу Iаморан чулацамна улле тоьхна Iаморан процессан гIуллакхаллин лахахь далийна тIедузарш ду.

ЛадогIар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схьалацар а, царах кхетар а; лерсино схьалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жоьпаш дала хаар а, лерсино схьалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхьатера йоцучу текстийн маьIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схьагайтар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тIелаца аттачу говзарийн маьIнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн告 тексташ йешар, шайна чохь бIеннаш шерашкахь схьайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гIиллакх-оьздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догцIеналла, къинхегамна тIера хилар, бакъо, майралла, и. кх.дI. Нохчийн къоман ламасташ: цхьаалла, вовшийн гIо дар, хьаша-да тIелацар, и. кх.дI. Доьзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовшех кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Iадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Iадаташ дIакхоьхьург а, орамашца зIе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-оьздангалилн мах хадор.

Нохчин литерурин башхаллех кхетар: турпалхочун чоьхьара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; оьздангаллин проблемашка кховдар. Iаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дI.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Iамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тIе а тийжаш, шен хьежам тIечIагIбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тIаьхьало йузар (дешнаш хаар тIедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тIе а тийжаш, схьайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схьайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культурин бухехь йолу гIиллакхан кепаш а, чIагIйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Iамочу говзаршкахь хIиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогIу киншкаш харжар, цу йукъайогIу Iаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалйина говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогIучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзарийн жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьIна.

Дешархойн кхолларалин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзарийн буха тIехь)

Дешархойн кхолларалин гIуллакххехь литературин говзаран маьIна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тIехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тIе а тийжаш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРИН

ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогIуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

Личностни жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гIуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

– Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогIу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуьйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

– Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

– Шен мехкан а, Даймехкан а дӀадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогӀу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

– Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогӀу и ларам исбаьхьаллин говзарийн а, фольлоран а масалш тӀехь кхоллар;

– адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а,бакъонех а, жоьпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гӀиллакх-оьздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а говзаршкахь гайтар а;

ийманехь кхетош-кхиоран:

– хӀор стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тӀе а тийжаш, тӀелацар;

– къинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гӀирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гӀо лаца кийча хилар;

– кхечу адамашна дегӀана а, сина а зен дан тӀехьажийна долу цхьа а хӀума тӀецалацар (цу йукъахь ду маттаца деш долу зен а);

– нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Ӏоттабаккхаме меттиг нисйелча, и листа хаар а, цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а;

эстетикин кхетош-кхиорехь:

– исбаьхьаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тӀелацар а, цаьрга ларам хилар а;

– исбаьхьаллин гӀуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта лаар, цу йукъахь йу дешан говзалла а;

физически кхетош-кхиорехь, могашаллин а, синкхета-ман а культура кхолларехь а:

– тӀетоьхна хаамаш лохучу хенахь могаш а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакъонаш (цу йукъайогӀу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

– къамел дечу хенахь дегӀан а, синкхетаман а могашаллица кхоаме хилар, къамелан культура а, тӀекаренан бакъонаш а ларйар;

къинхьегаман кхетош-кхиор:

– стеган а, йукъараллин а дахарехь къинхьегам мехала хилар кхетар (цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а), къинхьегаман стоьмийн тӀалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацар, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахь тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехь кхетош-кхиор:

– тексташца болх бечу хенахь кхоллалуш долу Ӏаламаца кхоаме хилар;

– цунна зен деш долу хӀума тӀецалацадалар;

Ӏилманан хаарийн мехалла:

– дуьненах болу Ӏилманан хьежам кхоллабалар (сурт хӀоттар), цуьнан цхьа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Ӏаморан процессехь а;

– хӀума довза лаар, жигаралла, хӀума дагадар, хааршна сутара хилар, хӀума довза лаарехь шен ойла хилар, цу йукъахь ду исбаьхаьллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохь жигара хилар а, ша и харжар а.

Метапредметни жамӀаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет Ӏаморан жамӀаца дешархойн кхоллалур ду дешаран **довзаран** хӀара хаарш:

Коьрта маьІнийн дараш:

– тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тесташ йустарна бухе дахкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;

– билггалчу цхьана башхаллашца тексташ цхьаьнатоха;

– кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархьама кхачаме хир йолу билгало билгалйан;

– хьехархочо шайна хьехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахь цхьаьнадар а, цхьанацадар (бІостаналла) а карон; текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехь шаьш кхочушйийр йолу дешаран операци харжа;

– хьехначу алгоритман буха тІехь декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тІетоьхна хаамаш лахар билгалдан;

– текстан анализ йечу хенахь бахьанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйан, жамІаш дан.

Коьрта талламан дараш:

– педогогикин белхахочун гІоьнца Іалашо билгалйан,

къамелан хьоле хьаьжжина, шен вистхилар хийцаран план хІоттон;

– тІедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогІуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тІехь) харжа;

– схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дІабахьа, схьайеллачу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;

– жамІаш дан а, текстан маьІнийн анализ йаран буха тІехь долчу тоьшаллашца уьш тІечІагІдан а;

– схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарш хІиттон;

– цхьатерачу йа цхьатера догІучу хьелашкахь процесс дІайахаран а, хиламийн а, церан тІаьхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хІоттон.

Хаамашца болх:

– Хаамаш схьаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхьама оьшу куьйгалла, тІечІагІдархьама;

– Схьайеллачу алгоритмаца догІуш, даррехь схьабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь карон: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;

– Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Іаматехь) тІехь карон;

– Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакъо йолчу векалийн) гІоьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонашларйан;

– Дешаран декхаршца догІуш, текстан, графикин, видео, озан хаамаш кечбан;

– Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамІаш гайтархьама шаьш таблицаш а, схемаш а хІиттон.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш:

ТІекаре:

– Бевзачарна йукъахь тІекаре хиларан Іалошонашца а, билламашца а догІуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тІелаца а, и цхьана кепе дерзон а;

– Шеца къамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дІадахьаран бакъонаш ларйан;

– Тайп-тайпана хьежамаш хила йиш йолуш хилар тІелаца;

– Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;

– ХІоттийнчу Іалашонца догІуш шен къамел дІахІоттор;

– Къамелан хьолаца догІуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);

– Шимма цхьаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тІедилларан а жамІех лаьцна доцца къамел кечдан;

– вистхиларан (къамелан) текстана гайтаман материал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (къасто).

Цхьаьна кхочушден гIуллакхаш:

– йоццачу а, йехачу а ханна лерина Iалашонаш (цхьаьна кхочушдаран декхаршкахь дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хьехархочо йалийнчу план хIотторан кепан буха тIехь стандартан хьолехь, йукъара гIулчаш а, хенаш а дIасайекъар;

– цхьаьна болх баран Iалашо тIелаца, и кхочушйарехь дан дезарг цхьаьна вовшахтоха: ролаш дIасайекъа, цхьаьна беш болчу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан;

– куьйгалла дан, тIедиллар кхочушдан, ладогIа, хIоьттина хьал ша листа кийча хилар;

– шен белхан дакъа жоьпалле кхочушдан;

– йукъарчу жамIе ша диллинчу декъан мах хадон;

– схьаделлачу масалшна тIе а тийжаш, цхьаьна вовшахтоьхна проектийн тIедахкарш кхочушдан.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

– жамI хилийтархьама дешаран декхарш кхочушдарехь шен гIуллакхийн план хIоттон;

– ша билгалдинчу кхочушдарийн рогIалла хIоттон.

Шаталлар:

– дешаран гIуллакхан кхиаман/эшаман бахьанаш билгалдан;

– къамелан гIалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гIалаташ а дIадахархьама шен дешаран кхочушдарш нисдан;

– текстийн анализ йарехь хIоттинйчу декхарца жамI дуста;

– тексташца болх бечу хенахь далийтина гIалат карон;

– шен а, шеца цхьаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамIаш дуста, схьайеллачу критеришца церан богIу мах хадон.

Предметан жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет деа шарахь Iаморо кхочушдан дан деза:

Iамочу маттахь йолчу литературин Россин Федерацин цхьаъйолчу культурин шораллехь а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахь а, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурин, оьздангаллин, эстетекин механаш Iалашйарехь а, цхьана тIаьхьенера вукху тIаьхьене йаларехь а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

– Исбаьхьаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхьа башха дакъа санна, тIелаца;

– Дешан кхолларалин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхьаьнайуста;

– Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхьаьна болх барх а, вовшашна тIеIаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) хила;

– Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а исбаьхьаллин говзарш йустучу хенахь йукъара дерг а, башха дерг а карон;

1) МаьIна даран йешар карадерзор а, литературин теорин

коьртачу элементийн маьIнех а, ойланех а кхетар:

– МаьIна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хьан-сан хиларан хьогамах садузоран а Iалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тIехьажорийн текстийн маьIнех кхета а, тIелаца а, маьIна дан а тар луш долу нийса шера йешар, йешар ладогIархоша кхеташ тIелацар);

– МаьӀна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун маьӀнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маьӀна нийсад даран а, и тӀелацаран а кхачаме хиларна тӀехь тергам латтор);

– Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшах къастон (фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);

– Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маьӀнех а, тӀехьажорах а кхета (хазахетар дан, Ӏамон, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хӀетал-металийн, кицанийн, аганан иллийн масалш далон;

– Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста
(тема, коьрта тема, турпалхой);

– Говзаран цӀе цуьнан темица (Ӏаламах, историх, берех, диканах, вонах) цхьаьнайалон (йуста);

– Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовшех къастон – байт, дийцар, басня;

– йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Ӏалашо, хиламийн рогӀалла, исбаьхьаллин вастийн гӀирсаш билгалбан;

– текстан чулацамехула хаттаршна жоьпаш дала;

– текстехь ненан меттан суртхӀотторна а, вастийн а гӀирсаш карон (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) тестехь беллачу хаамах кхетарна а, тӀелацарна а Ӏамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

– тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Ӏилманан, куьйгаллин)ексташ йешаран Ӏалашо билгалйан;

– йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш карон, хаарийн гуо шорбан;

– Ӏаморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) карон;

– Текстана хаттарш хӀиттон, и схьайийцаран а, изложени йазйаран а план хӀоттон;

– Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цӀарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тӀе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;

– Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;

– Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух балон;

– фольклоран материала тӀехь тӀехь кхолларалин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хӀетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схьайийцар).

Предметан жамӀаш дешаран шеращца

1 класс

Дешархочунна Ӏемар ду:

– ша а, дуьне а, къоман истори а, культура а йовзарехь нохчийн литературин мехаллех кхета;

– нохчийн литературин говзарийн мьӀна даран цхьайолу корматалла карайерза;

– нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгӀна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца;

– дешан маьӀнех совнаха хаамаш бовзархьама Ӏаматан дошамах пайдаэца;

– шайн харжамцца байтийн говзарш дагахь йийца.

– йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, дешдакъошца а, дийнна дешнаш а шера деша;

– лерсица тӀелаьцна йолчу йолчу, ткъа иштта классехь йешначу а говзарийн чулацамах кхета, царна тӀехь маьӀнин коьрта дакъош билгалдаха;

– йешначун маьӀнех а кхеташ, текстехь билгалйина меттигаш дагахь йеша;

– тайп-тайпанчу авторийн 3–4 байт дагахь йийца;

– киншки тӀехь «Чулацам» йа «Корта» агӀо карон; «Чулацамна» тӀе а тийжаш, киншки тӀехь оьшу говзар карон;

– говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оьцуш, жоьпаш дала а;

– байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх.дI.), литературин приемаш йовзар

(дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.);

– прозехь йазйина говзар байтах къастон;

– фольклоран кегий жанраш къастон: хIетал-метал, дагардар, чехкаалар;

– текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран гIирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хьастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хьаьркаш, рифмаш) каро;

– туьйранийн сюжетан-композицин башхаллаш къастон;

– литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (забара йукъа тIехтоман байташ йогIу; аганан илли йукъа — кхайкхаргаш; дийцара йукъа — туьйра, и кх. дI.);

– ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш престаш кхоллар;

– йешначун чулацамах кхета; текстан башхаллаца догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азайдар а кхета а кхеташ, харжа;

– исбаьхьаллин говзар (цуьнан фрагмент) ролашца а, кар-кара луш а йеша;

– иллюстрацишка хьовса а, текстан цхьаьнайогIучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уьш йуста а;

– фольклоран кегий жанраш (хIетал-метал, дагардар, аганан илли) практикехь карайерзон а, суртхIотторан гIирсийн (йишмаIаш, уьшарш, интонаци) гIоьнца церан инсценировка йан а;

– билггалчу тексташна йогIу иллюстрациш карон, тексташ а,иллюстрациш а вовшашца йуста;

– дешаран Iаматах паргIат пайдаэца, аьлча а, билламийн билгалонийн мотт беша; агIонехь билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон; оьшу иллюстраци карон;

– хаамийн шина хьостанца (дешаран Iаматца а, ша болх бан леринчу тептарца а; дешаран Iаматца а, хрестоматица а)

болх бан, аьлча а, Iаматан а, белхан тептаран а, хрестоматин а билламан билгалонаш дуьхь-дуьхьал хIитто; ша болх бан леринчу тептаран а, хрестоматин а оьшу дакъош каро;

– парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

– кар-кара луш болх бан;

– шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган;

– хаттаршна жоьпаш тайп-тайпанчу кепехь дала мегаш хиларх кхета;

– ша тIетовш волу жоп тIечIагIдархьама тексте кховда.

2 класс

Дешархочунна Iемар ду:

– йешначун оьздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оьздангаллин барамашца дуста;

– метофорийн, олицетворенийн, эпитетийн къоман шатайпаналлех кхета а, текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран и гIирсаш ган а;

– нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маьIна даран приемех кхета;

– нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;

– шен йешаран гуо шорбан;

– йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста.

– дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;

– довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессcсехь дагахь йеша;

– доцца монологан алар хIоттон: хьехархочун хаттарна доца а, даьржина а жоп;

– шеца къамел дечуьнга ладогIа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тIаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тIедуза;

– нохчийн литературин 2–3 классикан цIе йаккха,

– кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цIе йаккха;

– говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

– дукхавезачу авторнан говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

– говзаран тема а, коьрта маьIна а билгалдан (хьехархочун гIоьнца);

– говзарийн турпалхойн амалийн (церан цIерш, портреташ, къамел) а, церан леларийн а мах хадон а, характеристика йала а;

– Дешнийн маьIнех кхетархьама МаьIнийн дошамах пайдаэца.

– хьехархочо йоьшуш йолу текст Iалашонна тIехьажийна тIелацаран буха тIехь аудированин корматалла кхиор;

– йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;

– тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схьайийца (харжамца);

– жимачу бараман текст йуха схьайийца;

– ишколин билблиотекехь киншкаш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткъа иштта «Чулацам» йа «Корта» агIонах а пайдаэца;

– дарсашкахь бечу балха йукъа хрестоматин а, ткъа иштта цIерчу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йалон;

– говзаран текстана хаттарш дан а, хаттаршна жоьпаш дала а.

– байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх.дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.);

– дийнатех лаьцна а, инзаре-тамашийна а туьйранаш вовшех къастон;

– инзаре-тамашийначу туьйранан башхаллаш къастон;

– дийцар а, туьйра а вовшех къастон;

– говзарехь литературин меттан суртхIотторан вастийн

гIирсаш карон (дустар, олицетворени, гипербола (хIума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар);

– авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш карон: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;

– литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (дийцара йукъахь туьйранан элементаш хила йиш йу, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех лаьцначу туьйранан башхаллаш, и. кх. дI.);

– дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;

– дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Iаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала.

– ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар;

– йешначун чулацамах кхета;

– текстан башхаллаца догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;

– исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;

– программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца.

– поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;

– Іамат тІерачу иллюстрацишка хьовса а, исбаьхьаллин текстащца уьш йуста а;

– шайна хетарг а, тидам бинарг а барта довзийта.

– дешаран Іаматах паргІат пайдаэца: билламийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агІонашца оьшу текст карон а;

– текстан билгалйаькkхина фрагмент, агІонехь билгалдаьхна могІанаш а, дешнаш а сихха карон;

– хаамийн масех хьостанца (дешаран Іаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Іаматца а, дешаран дошамашца а; текстащца а, тексташна иллюстрацишца а) болх бан.

– парти тІехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

– кар-кара луш болх бан;

– шина хьежамна а, шина агІонна а йукъара башхаллаш ган,
ша тІетовжаран бух а балош, цхьахйолу агІо йалон а;

– текстехь турпалхоша бовзийтина хьежамаш карон (лаха).

– схьабовзийтина хьежам тесктерчу могІанашца тІечІагІбан;

– тайп-тайпанчу хьежамийн тайп-тайпана баххаш хилар кхета.

3 класс

Дешархочунна Іемар ду:

– нохчийн литерутурин говзарш Іаморан буха тІехь нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;

– ненан меттан литературех къоман эхь-бехк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а къоман-культурин гІирс санна мехаллех кхетар;

– турпалхойн леларийн оьздангаллин мах хадон а, цуьнан бух балон а;

– нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Іилманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьІна даран а зеделларг хила;

– нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагІдан; йешначу йа ладоьгІначу текстан кепе хьаьжжина, и схьайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цІарах литаретурин говзар схьайийца;

– текстах кхетархьама а, кхин совнаха хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца;

– йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, къаьсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;

– хьалха довзаран йешарехь а, йуха бІаьртохаран йешарехь а, харжаман а, йуха талларан йешарехь а дагахь йешар;

– Іамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цІерш йаха, церан говзарийн цІерш йаха а, классехь йешначу текстийн чулацам боцца схьабийца а;

– дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

– турпалхочуьнга йолу авторна ойла билгалйан;

– говзарийн турпалхойн мах хадон; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;

– тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);

– элементашца киншка йовза (автор, цІе, «Чулацам» агІо, иллюстрациш);

– шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;

– билгалйина киншкаш шаьш йеша;

– йешначу говзарийн турпалхойх мах хадоран ойла йовзийта;

– дошамашца шаьш болх бан;

– байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (туьйра а, дийцар а; дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а, и. кх.дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.);

– дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Iер-дахаран хьокъехь долу туьйранаш вовшех къастон;

– дийцар а, туьйра а вовшех къастон;

– авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гIирсаш карон а, вовшех къастон а (приемаш: дустар, олицетворени, гипербола (хIума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар);

– дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;

– дуьненан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжеташ («лелаш долу туьйранийн дийцарш») карон.

– ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар;

– йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогIуш йолу соцунгIа йан, азъайдар а, йешаран болар а харжа;

– программица билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тIелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;

– литературин текстан а, суртдилларн а, музыкин а говзарийн маьIна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);

– литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь)

дакъалаца; – байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:

– Iамат тIерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогIа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тIехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;

– барта а, йозанца а (аларца а/йа йоццачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта;

– дешаран дошамийн корпусах паргIат пайдаэца, оьшу йолу дошаман статья сихха карон;

– дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: билламийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;

– текстаца болх бан: цуьнан тема а, коьрта ойла (идея, сагатдар) а, дахаран тайп-тайпана агIонаш (хьежам, дIахIоттамаш, кхетаман латтам) а къастон;

– хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; дешаран Iаматца а, хаамийн тIетоьхначу хьостанашца а (дешаран кхечу гуларшца, библиотекин киншкашца, Интернетерчу хаамашца); тексташца а, текстaшна иллюстрацишца а болх бан;

– гуларш хIитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн къастамаш – лелош);

– парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, жимачу тобанехь, йоккхачу тобанехь: вовшашна йукъахь болх а, ролаш а йекъа, шен болх кхочушбан а, йукъарчу балха йукъа и дIатарбан а;

– схьабовзийтинчу хьежамийн а, агIонийн башхаллийн бухе диллархь кхета а, царах цхьахдолчунна тIетан а, йа шен хьежам дIабовзийта а хаа;

– ша-шен тидам бан а, болх дIабахьарна а, кхочушхиллачу жамIана а тIехь тидам бан а.

4 класс

Дешархочунна Iемар ду:

– амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а нохчийн литературин мехаллех кхета;

– исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш билгалйан;

– нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а,

Іилманан а, дешаран а текстийн маьІна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерза а;

– къамел шардархьама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъа, цу текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагдІан а, бух балон а; йешначун йа ладоьгІначун чулацам текстан кепе хьаьжжина, схьайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехь бовзийта; йешначу говзарийн буха тІехь барта дийцар хІоттон, хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладогІархошна);

– оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;

– текстах кхетархьама а, кхин сов хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца;

– довзаран а, бІаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процесссехь дагахь йеша;

– говзаран тема а, коьрта ойла а билгалйан; текст маьІнийн дакъошка йекъа, текстан план хІоттон а, йухасхьайийцарехь цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухайийца;

– классехь Іамийнчу литературин коьртачу говзарийн чулацам бовзийта а, церан авторш а, цІерш а билгалйан а;

– «СтелаІад» цІе йолчу берийн журналан коьрта чулацам бийца (рубрикийн тІегІанехь);

– говзарийн турпалхойн амалийн мах хадон; цхьана а, тайп-тайпанчу а говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хьежам билгалбан;

– байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахь йеша, йешаран хотІах лаьцна классерчара олург паргІат тІелаца;

– литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллачунна бух балор, говзара йуккъерчу фрагменташца йа къаьстинчу могІанашца и тІечІагІдан;

– элементашца киншка йовза (автор, цІе, титульни агІо, «Чулацам» агІо, аннотаци, иллюстрациш);

– къаьстинчу говзарна а, говзарийн гуларна а аннотаци хІоттон;

– тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Іалашонца библиотекехь ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билггалчу темина барта хаам кечбар);

– йешначу говзарийн турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гІиллакххехь тІелаца;

– хааман тайп-тайпанчу хьостанашца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш);

– рифмийн кепаш къастор, халкъан кхоллараллин а, авторийн литературин а говзарийн жанрийн башхаллаш къастор, текстехь литературин приемаш (дустар, олицетворени, контраст, гипербола, и. кх. дІ.) йовзар а, царах пайдаэцаран бахьанех кхетар а;

– исбаьхьаллин культурин кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тІера авторийн кепашка кхаччалц;

– халкъан говзарш авторийнчарах къастон;

– авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гІирсаш карон а, вовшах къастон (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а;

– дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне дуьне довзаран башхаллаш;

– байтан маьІнин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зІе карон (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тІехь);

– исбаьхьаллин говзар кхолларехь йаздархочун (поэтан, художникан) кхолларааллин биографин ролах кхета;

– исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогІу говзарш церан тематически цхьаьнайарца йуьстина ца Іаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тІехь (говзарехь гайтина йолу ойланаш) а йуста йиш йолуш хилар.

– ролашца йешар, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар (йазйар);

– байтийн а, прозин а текст хезаш йеша;

– классерчаьрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тІехь гайтинчу

ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;

– барта а, йозанца а (аларца а/йа йоццачу сочиненица) литеруту-

рин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцйаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта;

– текстаца паргIат болх бан: талла билгалйинчу аспектах хаамаш билгалбан хаа, билгалйина аспект сацон; талламан аспект сихха хийца хаа;

•карарчу дешаран киншки тIехь а, коплектан кхечу киншкахь тIехь а паргIат хIума лаха; дешаран дошаман корпусех пайдаэца, школин библиотекин фондехь лаха; оьшу хаамаш лаха а, дешаран тайп-тайпанчу Iалашонашкахь цунах пайдаэца а;

– хаамийн тайп-тайпанчу хьостанашца паргIат болх бан (текстан кепехь, суртдилларан я музыкин говзаллехь санна схьагайтинчу);

– дешаран кооперацин тайп-тайпанчу кепаш (шимма цхьаьна бен болх, жимачу тобанехь болх, йоккхачу тобанехь болх) а, социалан тайп-тайпана ролаш (дIахьошверг а, кхочушдийриг а) а;

– схьабовзийтинчу хьежамийн а, агIонийн башхаллийн бухе диллархкхета а, царах цхьахдолчунна тIетан а, йа шен хьежам дIабовзийта а хаа;

– ша-шен тидам бан а, болх дIабахьарна а, кхочушхиллачу жамIана а тIехь тидам бан а;

– шен леларан культура а, дуьненах кхетар а кхолладаралехь литературин йешаран мехаллах кхета;

– шен оьздангаллин-этически къилба цхьана хорша дерзон (говзарийн анализ йаран новкъахь а, церан хьокъехь къамел дечохь а эхь-бехкан мах хадон а, харжам бан а зеделарг гулдан).

ТЕМАТИКИН ПЛАН ХIОТТОР

1 класс (20 с.)

…ьойн тема а, чулацам а	Дешархойн гIуллакхан характеристика
«Нохчийн халкъан барта кхолларалла» - 6 с.	
«Кхечу къаьмнийн литература» - 2 с.	

Дагардарш. Чехкааларш. Аганан иллеш. ХIетал-металш. Нохчийн халкъан туьйранаш: Туьйра «Тамашийна йоI». Туьйра «Цхьа буьртиг». Туьйра «Цхьогаллий, пхьагаллий». Йешаран бакъонаш. Туьйра «Эсала элпаш».	Халкъан барта кхолларалла йевзар йу. Текст маьIнин дакъошка йекъа а, план хIоттон а, суьртийн планаца текст йуха схьайийца, иллюстрацишца болх бан, турпалхойн дика а, вочу а амалийн анализ йан, кхета а кхеташ, дийнна дешнашца йеша хаарш хир ду.
ХIара доккха дуьне – 11 с.	
Мамакаев А. Байт «БIаьсте, бIаьсте». Кибиев М. Байт «Орга». Ахмадов М. Байт «Писулиг». Абубакарова П. Туьйра «Дей, буьйсий». Гацаев С. Байт «Борз». Яшуркаев С. Байт «Ларло!». Махмаев Ж. Дийцар «ЦIахь йац, алахьа». Вагапов А. Байт «Терахьаш». Махмаев Ж. Байт «Сан пIелгаш». Мамакаев Э. Байт «ХIорд дуьрий бен хуьлуш бац». Эдильсултанов А. Байт «Маьлхан зIаьнар». Юсупов А. Байт «Муха кхиъна туьйранаш». Хатуев А.-Х. Байт «ЭтмаьIиг». Ахмадов М. Байт «Самукъане абат». Демеев И. Байт «ХIун де ас?» Хатуев А.-Х. Байт «Iа дIадели». Макалов Ш. Байт «Йола бIаьсте». Йешаран бакъонаш. Дифтонгаш.	Нохчийн литературин классикийн а, кхузаманан йаздархойн а кхолларалла йевзар йу. Дийнна дешнаш а, дешдакъойн элементаш а деша, йешначун чулацамах кхета, суьрташна тIе а тийжаш, шайн дешнашца текст схьайийца, хаттаршна жоьпаш дала, говзаран анализ йан, йешначух лаьцна дийца, шайна хетарг говзаран текстах йа кхечу хьостанах пайда а оьцуш, довзийта, кхета а кхеташ йеша Iемар бу.

Кхечу къаьмнийн литература Сладков Н. Туьйра «Наб муха йо?» Гочдинарг – Джанаралиев I. Сутеев В.Г. Туьйра «Кхо цицигкIорни» Гочдинарг – Петирова П. Осеева В.А. Дийцар «Цхьаьна» Гочдинарг – Петирова П.	«ДоттагIалла», «беркат», «дикалла», «къинхьегам безар», «гIиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а кхетар бу. КхидIа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.
Резервехь – 1 с.	

Дакъойн тема а, чулацам а	**Дешархойн гIуллакхан характеристика**
Долоран дарс – 1 с.	
Iамат йовзар. Б и л г а л о н н а хьаьркаш. Iаматан авторийн дош. Демеев А. Байт « Н охч и й ч о ь » . « Д а й м о х к » , «ненан мотт» кхетамаш.	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешар- хойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хе-заш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; цIеран (коьртан) маьIнех кхетар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.
Уггар дика доттагI – жайна - 1 с.	

40 41 **2 класс (68 с.)**

42

Нохчийн халкъан барта кхолларалла – 6 с.	
Дагардарш. Чехкааларш. ХIетал-металш. Кицанаш. Нохчийн халкъан туьйранаш «Бабин ЧIирдиг». «Зуьно дина хIилла». «Газа-гуьзалгаш». Берийн фольклор.	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Халкъан барта кхоллараллин жанраш къастон хаар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцархь кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар.

43

Киншка лелоран бакъона. Йешаран пайда. Киншкин турпалхой бовзар. Ахмадов М. байт «Жайна».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.
Сан Даймехкан коьрта гIала – 3 с.	
«Пачхье» дашах кхетам. Соьлжа-ГIалин цIе, цуьнан историра хаамаш. ГIалин де. Некъан низаман бакъонаш. Говзарш: Макалов Ш. Байт «Соьлжа-ГIала». Хасаров Ш. Байт «СтиглагIала». Яшуркаев С. Байт «Светофор».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцархь кхетар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар.

	Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн бIаьран васташ хIиттор; цу декъехь йийцаре йечу проблемашца доцца дийцар хIоттор. Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.

Дашо гуьйре – 5 с.	
Нохчийн йаздархойн гуьйренна лерина говзарш: Макалов Ш. Байт «Гуьйре». Сейлмуханов М. Байт «Деса Iалам». Тапалаева А. Туьйра «Малонча». Батаева Х. Байт «Гуьйре». «Рифма». Абубакарова П. Байт «Дешнех ловзар».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байташ дагахь Iамор. Кицнана маьIна литературин говзаран чулацамца дустар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIир-

	сех пайдаэцарх кхетар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхоллараллин болх: гуьйренан Iаалман шаьш бинчу тидамех доцца дийцар хIоттор. Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; гIьналлин дешнашца; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.
Деша журнал «СтелаIад»! – 5 с.	

Сан доьзалан йовхо – 8 с.	
Нена де. Доьзалан мехаллаш. Нохчийн маттахь йаьхна мультфильмаш йовзар. Говзарш: Сулейманов А. Байт «Нана». Гайсултанов I. Дийцар «БIоба эккхор». Демеев I.Байт «Дадин зезаг».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идейаш гучуйахар; говзаран план хIоттор.

Нохчийн маттахь долу берийн журнал «СтелаIад» довзар. Литературин журналах кхетам. Говзарш: Макалов Ш. Байт «СтелаIад». Толстой Л. Текст-ойла «ХIорда чуьра хи стенга доьду?» Гочдинарг – Бадаева I. Юсупов I. Байт «Дита хьоза». Бераша олу… «СтелаIодан» дошам. Журналан рубрикаш йовзар.	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхоллараллин болх: масала, тайп-тайпана рубрикаш а, шайн иллюстрациш йолуш берийн журналан номер кечйар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.

Марша да хьо, керла ло! – 7 с.

Шамилов С. Туьйра «Жима цIа». Махмаев Ж. Дийцар «Деза денош». Самукъане агIонаш Гацаев С. Байт «Жимачу кIентан ойланаш».	Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн бIаьран васташ хIиттор.
Нийса а, тIедеъна а маьIна – 1 с.	
Нийса а, тIедеъна а маьIна. ТIедеъначу маьIнин дешнех литературехь пайдаэцар. Нохчийн маттахь йазйинчу говзаршкара масалш.	Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. Талламан болх: масала, хьалха Iамийнчу говзаршкахь тIедеъначу маьIнин дешнаш а, аларш а лахар.

Ваха Iама – 4 с.

Рузаманан а, дешаран а шарах кхетам. Керла шо даздаран историех хаамаш. Iа, Iаьнан Iалам. Iаьнан Iалам довзийтаран башаллаш нохчийн йаздархойн говзаллашкахь. Дийнаташца кхоаме хилар. Iаьнна а, Iаьнан заманахь адамийн а, дийнатийн а дахарна лерина говзарш: Кагерманов Д. Байт «ГIура-Дада». Тапалаева А. Туьйра «Керла Шо кхана хир ду». Хатуев I.-Хь. Байт «Керла ло». Гадаев М.-С. Байт «Жимачу кIентан илли». Сейлмуханов М. Байт «Хьоза». Яралиев Ю. Дийцар «КIайн Iахар». Самукъане агIонаш Мамакаев Э. Байт «Гуди».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар двозийта хаар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.

Синмехаллаш, нохчийн Iадаташ, ламасташ. Йукъараллехь лела хааран бакъонаш. Говзарш: Аболханов Хь.Байт «Ваха Iама». Махмаев Ж. Дийцар «Дика лар». Хатуев I.-Хь. Байт «Теша». Ахмадов М. Дийцар «Дада волчохь, йуьртахь». Яралиев Ю. Байт «Марха къобалдойла».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстарцин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ даккхаран шайн кепаш йалор.
Вайн кегий доттагIий – 5 с.	
Вайна гонахара дийнаташ. Iаламан кхоам бар. Говзарш: Демеев I. Байт «ГIаз». Хасаров Ш. Байт «Жима кхор».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш.

Хасаев Хь. Дийцар «Лийчар». Самукъане агІонаш Сакаева М. Байт «Кертахь лелаш нІаьна йу».	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Талламан болх: масала, акхаройх лаьцна хаза хІуманаш дуьйцуш нохчийн маттахь текст кечйар. Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тобанехь болх: Іаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзаран йа декъан проблематикин хьокъехь хаттарш кечдар.
БІаьсте йогІу, бІаьсте йогІу! – 7 с.	
БІаьсте, бІаьста адамийн дахарехь а, Іаламехь а хуьлу хийцамаш. 8-чу Мартан дезде. Ненаца йолу йукъаметтиг. Авторийн хІетал-металш. Говзарш: Сатуев Хь. Байт «БІаьсте йогІу». Демеев І. Байт «Сан совгІат». Цугаев С. Байт «Со мамел хьалха хьалагІоттур йу…». Макалов	ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Іамор. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар

Сейлмуханов М. Байт «Кхечи бІаьсте». Самукъане агІонаш Талхадов Хь. Байт «БІаьсте». Арсанукаев Ш. ХІетал-метал.	
Даймохк – 7 с.	
«Даймохк», «Жима Даймохк», «вина мохк» кхетамаш. Ненан мотт, Нохчийн меттан де. Сийлахь-Боккха Даймехкан тІом. Нохчий - СБДТІ турпалхой. Говзарш: Ахмадов М. Байт «Даймохк». Бексултанов М. Дийцар «Даймохк бохург хІун ду?». Абубакарова П. Байт «Соьлжа-ГІала». Окуев Ш. Байт «Даймохк». Батаева Х. Байт «КІиран ворхІ де». Анзорова Б. Байт «Турпала Ханпаша».	ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Іамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
Аьхке – 3 с.	

Ш. Байт «Сийна бIаьсте». Бексултанов М. Дийцар «БIаьстенан дийнахь».	довзийта хаар. Кхолларалин болх: цу декъехь хьахийнчу проблемашца йоцца текст хIоттор.

Аьхкенан Iалам. Iалам аьхка. Берийн ловзарш а, самукъа а. Хьалха	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.

заманчуьра адамийн Іаламах болчу хьежамца доьзна шира Іадаташ. Говзарш: Макалов Ш. «Аьхке»; Магомаева М. «БаІ»; Макалов Ш. «Къоршкъари».	Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Йухасхьайийцар: дешархоша хІоттийнчу планна тІетийжаш. Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.
Кхечу къаьмнийн литература – 2 с.	

		Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар. Тобанехь болх: кхидІа йийцаре йархьама тобанехь йешар; инсценировка кечйар; говзарехь нислучу дешнех кхетор; доклад кечйар.
Дерзоран дарс – 1 с.		
Йешаран пайда, йеша догдогІу киншкаш. «Шаьш йеша лерина говзарш» дакъа довзийтар.		Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІоramma а хезаш йешар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар. Тобанехь болх: масала, аьхка йеша леринчу литературин список цхьаьна хІоттор.
Резервехь – 2 с.		

Къаьмнийн литературех кхетам. Оьрсийн сийлахь баккхийчу йаздархойн цIерш йовзар. Говзарш: Толстой Л. «Воккха стаггий, хинаний»; Вежарий ГриммгIар. «Хударан кхаба».	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхолларалллин болх: ролашца йешар; сурт хIоттор; турпалхойн бIаьран васташ хIиттор. Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; гIоьналлин дешнашна тIетийжаш; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш.

Гуьйре – 4 с.	
Гуьйре, Іалам гуьйранна. Шеран и зама тІекхачарца доьзна хийцамаш. Байташкахь гуьйренан синлаттам. Гуьйре а, поэзи а. Говзарш: Гацаев С. Байт «ДогІа догІуш ду». Сакаева М. Байт «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне». Хасаев Хь. Дийцар «Шийла Іуьйре». Сулейманова З. Байт «ГІаргІулеш».	ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІоромма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Іамор. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар. Тобанехь болх: кхидІа йийцаре йаран Іалашонца тобанехь шаьш йешар; Іаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар.
Берийн йаздархой – 5 с.	

Дакъойн тема а, чулацам а	Дешархойн гӀуллакхан характеристика
Долоран дарс – 1 с.	
Іамат йовзар. Билламан билгалонаш. Іаматан авторийн дош. Макалов Ш. байт «Ларделаш латта».	ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.
Кхетаман орам – 3 с.	

Берийн литературех а, нохчийн берийн литературех а йукъара кхетам. Мелла а гІарабевллачу берийн йаздархойн дахар а, кхолларалла а йовзийтар. Іаламца йукъаметтиг а, цунах жоьпалла а. Адам а, къинхьегам а. Адаман къинхьегаман жамІаш (стоьмаш), цуьнга ларам. ДогцІеналла, шен леларх жоьпалла. Говзарш: Гайсултанов І. Дийцар «Іалам хаздан деза». Саракаев Хь. Байт «Дика кІант Муса». Кагерманов Д. Байт «Маьлхан хІуш». Махмаев Ж. Туьйра «ГІуоралгаш».	Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Іамор. Ненан маттахь дешнийн тІаьхьало тІейузар (шорйар). Йухасхьайийцар: дешархоша хІоттийнчу планна тІетийжаш. Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.

Йешаран пайданах. ГІарабевллачу йаздархойн а, ойланчийн а киншкех а, йешарх а долу аларш. Тептарх кхетам. Библиотекийн историера хаамаш. Нохчийн Республикин коьрта библиотекаш. Библиотекехь леларан бакъонаш. Демеев І. байт «Кхетаман орам».	Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар. Тергам бар: суьртан (иллюстарцин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар.
Йаздархойн туьйранаш – 5 с.	
«Фольклоран туьйра» а, «литературин туьйра» а кхетамаш йукъара доза. Нохчийн йаздархойн туьйранаш довзар. Литературехь фантази а, абсурд а. Туьйранийн турпалхойн башхаллаш.	Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.

3 класс (68 ч.)

чийн шира Іадаташ. Дийнаташца кхоаме хилар. Говзарш: Магомадов М. Дийцар «Дуьххьарлера толам». Дакаев С. Байт «Дош». Гайсултанов І. Дийцар «ЯрагІи».	идейш гучуйахар; говзаран план хІоттор. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. Талламан болх: масала, бераллех а, кхиарх а долчу хаттаршца доьзна долчу нохчийн Іадатех хаамаш лахар, доклад кечйар.
Жима, доккха дуьне – 3 с.	

ХӀуманийн кхоам (тӀалам) бар, къепе а, цӀеналла а йезар. Адамалла, догдикалла, бала кхачар. Майралла, диканна гӀароллехь латта хаар. ДоттагӀалла, вовшийн гӀо, бертахь хилар. Говзарш: Гелагаев С.-М. Байт «Туьйранан новкъадалар». Дикаев Б. Туьйра «КӀайн полларчий стенга дахате?». Сулейманова З. Туьйра «Догмайра Шахьсан». Тапалаева А. Туьйра «Массарна дерг – ловзар».	Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хӀоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гӀирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гӀуллакхийн мах хадон а хаар. Кхолларераллин болх: ролашца йешар; сурт хӀоттор.
Хиндолу хьоза бенахь дека – 3 с.	
Бераллехь дуьйна шегахь дика амалш кхиоран цаторийла, шен кхачамбацаршца къийсам латтор. Шен амал а, ледарлонаш а, кхерам а эшон хаар. Дешан мах а, нохчийн культурехь цуьнан маьӀне хилар а. Бе ран хенахь дуьйна стеган амал кхиарца доьзна нох-	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хӀорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Ӏамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьӀнех кхетархьама контекстан анализ йар; Ӏаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта

Берийн дуьне, бер дуьненахь. Берийн дуьненца а, баккхий-чаьрца а, вовшашца а йолу йукъаметтигаш. ХӀума довза лаар, дуьне довзар (I). Берийн ловзарш, фантазии, забар (2, 3). Говзар: Батаева Х. Байт «Хьуьно патар хецна…». Мамакаев Э. Байт «Ӏелий, киттий, аьпашший». Пашаев Н. Байт «Барзо диъна моз».	ЛадогӀар: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гӀуллакхна оьшучу гӀирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгӀначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хӀорамма а хезаш йешар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гӀирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гӀуллакхийн мах хадон а хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.
Ӏалам – 4 с.	
Даймехкан Ӏалам. Ӏаламах хаарш. Литературехь Ӏалам. Нохчийн маттахь дийнатийн а, ораматийн а цӀерш, царах цхьаболу хаамаш. Адаман Ӏаламца а, дийнаташца а йолу йукъа- меттиг.	ЛадогӀар: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гӀуллакхна оьшучу гӀирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгӀначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хӀорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух

Говзарш: Гацаев С. Байт «Хьуьнхахь». Ахмадов М. Туьйра «ГIундалгIеш, цIазамаш, муьргаш, комарш». Гелагаев С. Байт «Олхазарийн къамел». Мамакаев М. Байт «Хьуьнан илли».	хиънарг дийцаре дан кечамбар. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; дошамца болх бар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн леларийн мах хадор. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; сурт хIоттор. Тобанехь болх: кхидIа йийцаре йаран Iалашонца тобанехь шаьш йешар; говзарехь нислучу лексикин маьIнех кхетор.
Iа – 5 с.	

Говзарш: Ахмадов М. Байт «Керла Шо». Дикаев М. Байт «Iаьнан бIаьргаш». Умхаев Х. Байт «Шийла Iа». Алиев М. Дийцар «Пхьар». «Метафора».	Кхоллараллин болх: масала, метафорех пайда а оьцуш, дийцаран жима текст хIоттор. Схьайийцар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
ДоттагIалла – 4 с.	
Берийн дахарехь доттагIалла. ДоттагIаллин коьрта амалш. ДоттагIаллин йукъаметтигийн мехалла. Кехат, кехат йаздаран бакъонаш; кхузаманахь тIекаренан тайп-тайпана (текстийн?) гIирсаш.	Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а,

Метофорех кхетам, текстехь далийнчу метафорийн аларийн маьIнех кхета хаар. Керла шо. Вайнаха ширачу заманахь Керла шо даздар. Даймехкан Iалам Iаьнан заманахь. Поэзехь Iаьнан Iалам а, адаман Iай дахар а. Iаьнан Iалам гайтарехь исбаьхьаллин вастийн гIирсаш. Iаьнан пейзажаш, синлаттам. Iаьнан заманахь берийн ловзарш а, самукъа а. Нохчийчоьнан Iаламах хаамаш а, нохчийн маттахь дийнатийн а, ораматийн а цIерш. Iаламан кхоам бар, акхаройн дахар аттачу даккхарехь адамо лоцу дакъа.	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар.

58

ДоттагIаллин тешамах а, муьтIахьаллех а, доттагIашца халонаш йекъа хаарх. (I). Дар-дацаран вон тIаьхьало, машаре хиларан а, барт латтон хааран а пайданаш. ДоттагIчунна тIехIотта а, цуьнан дуьхьа шена эшам бан а хаар (2, 3). ДоттагIийн кхиамех баккхийбен хаар а, дегабаамаш цабар а. Говзарш: Макалов Ш. Туьйра «Кхо полла». Бексултанов М. Дийцар «ДоттагIа». Демеев I. Байт «ДоттагIчуьнга кехат».	литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхолларалин болх: масала, доттагIче кехат йаздар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.

59

Кхечу къаьмнийн фольклор – 4 с.	
«Фольклор» терминан маьIна. Тайп-тайпанчу къаьмнийн фольклор. Тайп-тайпанчу къаьмнийн кхолларалехь башх-башха персонажаш. Оьрсийн, гуьржийн, Iаьрбийн халкъан туьйранаш довзар. Г о в з а р ш :	Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар.

бехкан хьоста санна льаттa баккхийнаш. Баккхийчаьрца лелон гIиллакх. Динийн башхаллийн мехаллаш, дезденошца доьзна Iадаташ. Говзарш: Расумов В. Дийцар «ГIиллакхан гIала». Закриев И. Дийцар «Пеша уллехь къамелаш». Ахмадов М. Байт «Марха досту де».	хедиллар довзийта хаар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.

Оьрсийн халкъан туьйра «Тамашийна тамаша, Іаламате Іаламат». Гуьржийн халкъан туьйра «Уггар нуьцкъалниг». Іарбийн халкъан туьйра «Синдбад-ХІордахо». Эстонхойн халкъан туьйра «ХІунда ду пхьагалан балда даьттІа?».	Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. Тобанехь болх: тІейогІучу хенахь тобанехь йиийцаре йаран Іалашонца шаьш йешар; Іаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзарехь дуьхьалкхетачу дешнийн маьІнех кхетор; говзарна йа декъан проблематикина хаттарш кечдар..
ГІиллакхийн гІала – 3 с.	
«Оьздангалла» а, «гІиллакх» а боху кхетамаш. ХІора дийнахь долчу дахарехь йукъара а, къоман а гІиллакхаш лардан хаар. ГІиллакхе а, оьзда а хиларо адаман дахарна беш болу дика тІеІаткъам. Халкъан Іадаташ а, ламасташ а кар-кара луш схьадарн мехалла, эхь-	ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. Байт дагахь Іамор. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІададаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бу-

Нохчийн маххахь – 9 с.

БІаьсте – 5 с.	
БІаьстенах лаьцна хаамаш. Нохчийн йаздархойн говзаршкахь бІаьстенан Іалам. Прозин хормехь Іаламан пейзаж. Шена гонаха хуьлу хийцамаш ган хаар, Іаламан хазаллин тидам бар. Кавказан дийнаташ бІаьста, Іаламан тІалам бар. Нохчийн маттахь дийнатийн, акхаройн, олхазарийн цІерех хаамаш. Говзарш: Бексултанов М. Рассказ «БІаьсте». Сейлмуханов М. Байт «Зезагаш». Хасаев Хь. Дийцар «Баркалла». Ахмадов М. Байт «БІаьстенан ловзар». Гайсултанов І. Дийцар «ЧІегІардиган бен».	ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар. Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дІададаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхолларалин болх: кху декъан говзаршкахь нислучу лексикех пайда а оьцуш, бІаьстенан Іаламах лаьцна нохчийн маттахь йоцца довзийтаран текст хІоттор.

Нохчийн фольклор – 7 с.

Даймохк. Ненан мотт. Сийлахь-Боккха Даймехкан тIом. ТIеман турпалхой. Толаман де. Патриотизм, Даймехкан а, цуьнца доьзна мел долчун а мехаллех кхетар. Даймехкан Iаламан хазалла ган хаар а, цуьнан Iаламе а, пейзаже а болчу безамехула Даймахке безам кхоллабалар а. Ненан мотт, ненам меттан лексика шорйар, и хаарш хиларан мехаллех кхетар. «Турпалхо» бохучу дешан маьIна, тайп-тайпанчу хьелашкахь мехкан турпалхой. Сийлахь-Боккха Даймехкан тIом, тIеман турпалхой, цу тIамехь тыло дакъалацар. Говзарш: Бухадиев М. Байт «Нохчийн махкахь». Пашаев Н. Байт «Даймахке марзо». Хамидов А.-Х. Байт «Зезаг ду бацалахь лепаш…». Абдулаев Л. Байт «ХIораннан а шен мотт бу». Батаева Х. Байт «Йовза кIорнийн цIераш». Бексултанов М. Дийцар «Турпалхо мила ву?». Ахмадов М. Дийцар «ТIергIан пазаташ». Анзорова Б. Байт «Ма гойла».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар. Тобанехь болх: кхидIа йийцаре йаран Iалашонца тобанехь шаьш йешар; Iаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар.

Фольклоран туьйранийн тайпанаш. Халкъан туьйранашкахь бакълер а, эхьбехк а. Баккхийчаьрга ларам, кар-кара далар. Доттаг1алла, бертахь хилар. Адамалла, дуьнене догдика хьежар, бала кхачар. Къар ца вала, муьлххачу а хьолехь дика аг1о лаха а, карон а хаар. Говзарш: Туьйра «Маьлхан а, бухIанан а къовсам» Туьйра «КхорбIелиг». Кица «Ден весет». Туьйра «Къинхетаме кIант». Туьйра «Таллархо».	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Инзаре-тамашийна а, 1ар-дахаран а, дийнатех а долу туьйранаш вовшех къастон хаар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маь1нех кхетархьама контекстан анализ йар; 1аматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан г1уллакхийн мах хадон а хаар. 1аморан текстаца диалог: х1иттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар д1адаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; сурт х1оттор; турпалхойн б1аьран васташ х1иттор; цу декъехь хьахийнчу проблемашца доцца дийцар х1оттор. Схьайийцар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар. Тобанехь болх: 1аматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзарехь нислучу лексикин маь1нех кхетор. Талламан болх.
Аьхке – 1 с.	
Шеран жамIаш. Йешаран пайданах. Шаьш йеша лерина литература йовзийтар. Аьхкенна планаш. Говзарш: Хатуев А.-Х. «Аьхке».	Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Литературех, киншкех, дукхайезачу говзарех, дукхабезабеллачу турпалхойх къамел.

	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тобанехь болх: аьхка йеша леринчу литературин шайн список хIоттор. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
Резервехь – 2 с.	

Дакъойн тема а, чулацам а	Дешархойн гIуллакхан характеристика
Дай баьхна латта – 5 с.	
Іаматца гергарло тасар. Билгалонна хьаьркаш. Іаматийн авторийн дош. Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А. Дакаев С. Байт «Нохчийчоь». Мусаев С. Дийцар «Орамаш». Шайхиев I. Байт «БIаьвнаш». Ахмадов М. Байт «Нохчийн шира кхерчаш».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. Іаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маь1нех кхетархьама контекстан анализ йар; 1аматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а г1ирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан г1уллакхийн мах хадон а хаар. Талламан болх: шайн хьежамийн буха т1ехь текст кечйар; доклад кечйар.
Вай дуьнен чохь деха… – 4 с.	

62 63 **4 класс (68 ч.)**

64

лело дезачун кепаш а. «Со» а, йукъаралла а, гонахар чарна хетарг, адаман маршо, кхолламаллехь маршо. Кхоаме хилар, мах хаар, чкъурийн зӀе, дӀадаханчух иэс. Йукъараллехь зӀенаш (уьйраш) а, йукъаметтигаш а, гонахарчаьрца тӀекаре хиларан вочу тӀеӀаткъамах зеделларг, коллективехь лела хааран гӀиллакхаш. Говзарш: Яралиев Ю. Кица «ВорхӀ лам». Макалов Ш. Туьйра «Маьлхан хьехам». Бексултанов М. Дийцар «Баьпкан цуьргаш». Цуруев Ш. Байт «ДоттагӀий-бӀаьвнаш».	маьӀнех кхетархьама контекстан анализ йар; Ӏаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хӀоттор. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гӀуллакхийн мах хадон а хаар. Схьайийцар. Текстехь хӀиттийнчу гӀиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Кхоллараллин болх: масала, «Маьлхан хьехам» туьйранехь айъинчу проблемин хьокъехь йоцца текст-ойлайар хӀоттор.
Исбаьхьа Ӏалам нохчийн поэзехь – 8 ч.	

65

Адам а, цунна гонахара дуьне а. Адамийн йукъаметтигаш. ГӀиллакхийн гураш. Ламасталлин гӀиллакхаш. Нохчийн Ӏадаташ а, ламасташ а, йукъараллехь	Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хӀорамма а хезаш йешар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар:
Кибиев М. Байт «Ломахь Ӏа». Жумалаева Л. Байт «Буьйсанан илли». Мамакаев Ӏ. Байт «БӀаьстенан йуьхь». Саидов Б. Байт «БӀаьсте. Окуев Ш. Байт «Тхи».	Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
Бераллин туьйра– 12 с.	
Йукъараллехь беран меттиг, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йукъаметтиг. Доккха мел хуьлу а жимачу адамна хӀуьттуш йолу халонаш а, баккхийчийн дуьнена йукъа дӀатардалар а (йукъадар а). Доьзалан мехаллаш, бер доьзалехь. Адаман дахарехь Ӏаламан меттиг, шеран тайп-тайпанчу хенашкахь берийн дахар. Школин дахар, берийн вовшашца йолу йукъаметтигаш, доттагӀалла. Адаман къинхьегаман ларам	ЛадогӀар: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гӀуллакхна оьшучу гӀирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгӀначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гӀирсех пайдаэцарх кхетар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн

Нохчийн поэзин классикийн говзаршкахь Iалам. Литературехь Iаламах йукъара а, къоман а символш. Исбаьхьаллин басарийн гIирсаш. Эпитет, дустар, метафора – поэтически говзаршкахь царах пайдаэцар. Говзарш: Мамакаев М. Байт «Гуьйре». Арсанукаев Ш. Байт «Гуьйренан тIуьначу бешахь ду тийна…». Гацаев С. Байт «Суна хьуьнхахь деши гира…». Айдамиров А. Байт «Аьхкено кхелина дитташ…».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. Талламан болх: масала, кху декъан цхьахволчу авторан дахарх а, кхолларалех а доклад кечйар.

Гадаев М.-С. Дийцар «ДоттагI». Эдилов Х.-М. Байт «Ло ду догIуш». Эльдерханова З. Дийцар «Дашо хьаьжкIаш». Ошаев Х. Пьеса «Полла».	
БIе эзар дика гIуллакх – 4 с.	

бар, къинхьегамна а, йукъараллин дахаран эвсараллина йукъара зIе. Кар-кара далар, чкъурийн зIе, мелла а доккхачу чкъуран векалш гонахарчу бакъдолчун а, мехаллийн къилбанийн а хьоста санна. Бераш а, Iалам а, дийнаташ, цьрца кхоаме хилар. Харцонан некъ лахаран вон тIаьхьало. Пашаев Н. Байт «Бералла». Дикаев М. Байт «Нохчийн хIусам». Курумова С. повесть йуккъера кийсакаш «Ца йиначу ненан хIусамехь».	леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Кхолларалин болх: схьайеллачу теманашца нохчийн маттахь барта дийцар кечдар. Гергарчу хьесапан теманаш: ишколехь дIахьош долу гуьйренан цхьаьнакхетарш; сан дийнат; сан хьоме деваша/дейиша (ненаваша йа ненайиша хила а тарло).

Бовза, беза вайн Даймохк – 4 с.	
Даймехкан гегорафих болу хаамаш мифашкахула, легендашкахула, исбаьхьаллин говзаршкахула бовзар. Цхьадолчу хийн, Iаьмнийн, лаьмнийн баххьийн цIерш (1–4). Географически	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш.

ХIор а адамо гонахарчу бакъдолчунна беш болу тIеIаткъам, дуьненна хьалха долу адаман жоьпалла, адам догдикаллин хьоста а, кхоллархо а санна. Гонахара дуьне довза лаам, цунах дIаволар, хIора дийнахь кегий дика гIуллакхаш (I). Гонахарчу адамашца тергаме хилар, кхечу адаман хало ган а, цуьнга гIоьналлин куьг кховдон а хаар (2). Адам а, Iалам а, адамо Iаламан хьелаш тодархьама къахьегар, динчу хIора дикачу гIуллакхан беркате стоьмаш (3). Iаламан тIалам бар, дийнаташца къинхетаме хилар, цаторийла хилча, царна гIо дан кийча хилар (4). Говзарш: Ахмадов М. Туьйра «БIе эзар дика гIуллакх». Тагаев С.-Х. Дийцар «Хьаьрса доттагI». Рашидов Ш. Байт «ГIаргIанаш». Берсанов Х.-А. Дийцар «Кхерам».	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тобанехь болх: масала, шайн хIора дийнахь долчу дахарехь йоьалгIачу классан дешархоша дан йиш долу дика гIуллакхаш дийцаре дар.

меттигех йоьзна мифаш а, легендаш а (1–3). Фольклорехь эхь-бехкан а, къинхетаман а хаттарш (I, 2). Халкъан туьйранашкахь а, легендашкахь а исторически турпалхой (личносташ) (3). Говзарш: Легенда «Къоьзан-Iам». Легенда «Муха хIоьттина ГаланчIожара Iам». Легенда «Муха кхолладелла Терк». Ахмадов М. Байт «Нохчийн хиш».	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Талламан болх: шайн хьежамийн буха тIехь текст кечйар; доклад кечйар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
Исбаьхьчу Iаламан къайленаш – 6 с.	
Гонахарчу Iаламах цхьаболу хаамаш литературин говзаршкахь. Шеран хенаш хийцайаларца боьзна Iаламан хиламаш, нохчийн йаздархойн говзаршкахь уьш поэзин васташкахь гайтар (1, 3, 5, 6). Iаламан къайленаш йовза лаар, гонахара дуьне довзарехь берийн гIуллакхаш (2, 4, 5). Iаламца доьзна халкъан хааршу, тергамаш, тидамаш (7). Говзарш: Махмаев Ж. Байт «Iаламан	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин

тидамаш». Яшуркаев С. Байт «Полларчийн вай даьлла». Яралиев Ю. Дийцар «Хьаьмцан маса лаг хуьлу?». Дикаев М. Байт «Лай кIелахь кхиъна буц». Чантиев I. Туьйра «Искогберггий, чIарий». Хасаев Хь. Дийцар «Аьхке». Бексултанов М. Дийцар «Гуьйре».	а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Тергам бар: суьртан (иллюстарцин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.
Даймехкан декхаро гIаттийна вогIу со – 9 с.	
Фольклорехь а, исбаьхьаллин литературехь а турпалаллин а, патриотизман а тема. Ширачу заманан а, кхузаманан а турпалхой. Нохчийн культурехь турпалхочун коьрта мехаллаш, къонахалла, цакхоавалар, догцIеналла, къинхетам. Турпалхой санна, къоман иэсехь бисина исторически турпалхой (личносташ). ГIиллакхан лаккхара тIегIа бакъволчу	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.

жанр. Халкъан предани «Адин Сурхо». Мусаев С. Дийцар «Дахар маьрша хилийта…». Шерипов Асламбеках текст. Ахмадов М. Дийцар «Даймехкан мукъам». Сулейманова З. Байт «Эсамбаев Махьмудна». Айдамирова М. Дийцар «Жима верас».	
Ненан мотт – 3 с.	
Ненан мотт. Ненан меттан де. Мотт а, Даймохк а. Ненан мотт а, Даймехкан Iалам а. Мотт дIадаханчуьнца зIе а, кханене некъ а санна. Говзарш: Ахмадов М. Дийцар «Кхаа дашах дийцар». Абдулаев Л. Байт «Ненан мотт». Гелагаев С.-М. Байт «Шовдано боху соь…».	Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
Суна сирла дахар деза – 3 с.	

стеган, къонахчун билгало санна. Кхолларaллин адамаш халчу хенахь саайдаларан, дегайовхонан хьоста санна. Стеган доьзалх, гергарчарах, шена гонахарчарах долу жоьпалла. Говзарш: Сулейманов А. Поэми йуккъера кийсакаш «Дахаран генаш» Шейх-Мансурах текст. Умхаев Хь. Байт «Мансур-Шайх». Илли – нохчийн фольклоран	Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Кхолларaллин болх: «Къонах» бохучу кхетамца вогIучу стагах доцца дийцар.

	Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар.
Фольклор – 3 с.	

Дахаран а, гонаха мел долчун а мехалла. Кегий хазахетарш. Шена гонаха йолу хазалла ган хаар. Кегийчу хIуманашкахула хазалла а, дахаран сийлалла а ган хаар. Говзарш: Рашидов Ш. Байт «Суна сирла дахар деза». Батаева Х. Байт «Жимачу йоьIан гIан». Абдулаев Л. Дийцар «Нана, бIаьсте…».	ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар.

Нохчийн мифаш, легендаш, преданеш, дийцарш. Мифийн турпалхой. Халкъан кхоллараллехь символш. Нохчийн фольклорехь къонахаллин а, доьналлин а тема. Говзарш: Предани «Беттаса». Туьйра «Майра кIанта». Предани «Берзан дуй».	Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Талламан болх: шайн хьежамийн буха тIехь текст кечйар; доклад кечйар. Кхоллараллин болх: сурт хIоттор; турпалхойн бIаьран васташ хIиттор. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
Кхечу къаьмнийн литература – 3 с.	
Россин а, дозанал арахьарчу а гIарабевллачу йаздархойн цIерш йовзийтар. «Къоман литература», «дуьненан литература», «исбаьхьаллин гочдар» боху кхетамаш. «Нохчийчоь – Кавказ – Росси – дуьне» боху зIе исбаьхьаллин литературин говзаршкахула хIоттор (тасар). Говзарш: Боллигер М. Дийцар «ТIай». Гочдинарг – Хаджиева З. Леонардо да Винчи. Кица «Мотт а, цергаш а». Гочдинарг – Гайтукаев А.	Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар. Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха

Йуххедиллар 1

Классал арахьа дIайахьа тарлун мероприятеш

Программи тIехь дакъош Iамо сахьтийн барам билгалбаккхар рекомендаци бен йац. Уьш хьехархочо шен дешархойн хаарийн тIегIане а, ишколехь нохчийн маттахь йешаран предметана билгалдаьхначу сахьтийн бараме а, хьехаран кхидолчу хьелашка а хьаьжжана ша дIасадекъа йиш йолуш ду. Цул сов, дешаран пособи тIехь йалийнчу материалан муьлхха а дакъа классал арахьарчу йешарна дита йиш йу хьехархочун.

	шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Талламан болх.
Дерзоран дарс – 1 с.	
Шеран жамIаш. Киншкех, литаретурех лаьцна дешархошца къамел. Аьхка йеша лерина литература йовзийтар. Кусаев А. «Сан доттагIий».	Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
Резервехь – 2 с.	

Кху программо иштта йукъалоцу дешархойн урокал арахьара мероприятиш а. «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметан чулацамца догIуш долу урокал арахьара гIуллакхаш

билгал а дой, вовшахтуху йуьхьанцарчу классийн дешархойн башхаллаш а, хьашташ а, Нохчийн Республикин къаьмнийн а, этнокультурин а башхаллаш а тидаме а оьцуш. Урокал арахьарчу гӀуллакхан маьӀна ду ийманехь кхетош-кхиорна а, оьздангаллин нийса харжам бар кхиорна а тӀехьажийна болу культурно-кхоллараллин болх дешархоша кхочушбар.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметан чулацамца догӀуш, урокал арахьара гӀуллакх кхочушдарна леринчу сахьтийн барам дешаран хьукмато билгалбо.

1 класс

Къамел: «Сан дуьххьарлера киншкаш». Презентацига хьовсар. Къамелехь дакъалацар. Хаттаршна жоьпаш далар. Темица догӀу хаттарш хӀиттор. Вовшашка хетарг хаийтар. Йеша киншка харжаран некъаш довзар, киншкаш нийса лело Ӏамар. Йеша киншка къастор. Йовза Ӏалашонца киншкашка хьовсар.

«Ненан мотт» ловзар-дарс. Къамелехь дакъалацар. Байташ йийцар. Эшарш лакхар. ХӀетал-металшна жоьпаш далар.

2 класс

«Суна уггар дукхайеза киншка». Киншкина реклама йар. Билгалйаьккхинчу темина киншка къастор. Билгалйаьккхинчу темица къамел дӀадахьар. Рекламин текст хӀоттор. Хаттаршна жоьпаш далар. Реклама дӀагайтар. Хетарг вовшашна довзийтар.

«Нохчийн Республика – сан дай баьхна латта». Презентацииига хьовсар. Республикера гӀаланех, исбаьхчу меттигех информацига ладогӀар. Къамелехь дакъалацар. Темица говзарш йешар.

«Сан доьзал» проект. Проект кхачушйан оьшу хаамаш а, коьчал а вовшахтохар. Темица йогӀу байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар, класса чохь йовзийтар (карахь йина киншка). «Поэзин дезде» йешархойн къовсам. Аз тодеш, байташ йешар, дагахь схьайийцар. Хаттаршна жоьпаш далар. Литературин меттан бакъонаш йовзар. Байташ схьайийцаран маххадорг.

Хетарг вовшашца дийцаре дар.

3 класс

«Туьйранийн турпалхойн парад» ловзар. Ловзарехь дакъалацар. ТӀедахкарш кхочушдар. Хаттаршна жоьпаш далар. Хаттарш хӀиттор.

«Киншкин истори» виртуале лелам. Киншкаш йовзар. Церан тайпанаш къастор. Хаттарш кечдар, уьш дийцаре дар. Темица къамел дӀадахьар.

«ЦӀахь лелочу дийнатах йоккхачу марзонца» проект. Проект кхачушйан оьшу хаамаш а, коьчал а вовшахтохар. Темица йогӀу байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар, класса чохь йовзий- тар.

«Довзий вай» – йешначу говзарех жима спектакль. Говзар йешар. ХӀотто кийсак къастор. Декорацеш кечйар. Спектаклехь дакъалацар. Спектакль йийцаре йар.

«Халкъо боху» проект. Проект кхачушйан оьшу хаамаш а, коьчал а вовшахтохар. Темица йогӀу байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар, класса чохь йовзий- тар.

«Хазалла стенах олу?» къамел. Къамелехь дакъалацар. Ойла йар, хетарг вовшашца дийцаре дар. Темица догӀу дийцар йа текст-ойла кхоллар.

«Вай а, Ӏалам а» викторина. Викторинехь дакъалацар. Ойла йар. Кхоллараллин тӀедахкарш кхочушдар. Хаттаршна жоьпаш лахар. Хетарг вовшашца дийцаре дар.

4 класс

«Бовза, беза хьайн Даймохк» виртуале лелам. Нохчийн Республикин Ӏаламан исбаьхьчу меттигех презентацига а,

видеога а хьовсар. Цу темица йогӀу фольклоран а. литературин а говзарш йешар. Къамелехб дакъалацар, дийцаре дар.

Дешархоша шаьш хаьржинчу цхьана йаздархочун йа поэтан кхоллараллин суьйре. Презентацеш, докладаш кечйар. Байташ

йийцар. Спектакльш хIиттор.

«Йозанехь суо зер» къовсам. Байташ, дийцарш, туьйранаш, суртхIотторан teксташ йазйар. Шайн говзарш вовшашна йовзий- тар. Вовшашка хаттарш дарш. Говзарш йийцаре йар. ХIорама а шена хетрг довзийтар.

«Со вина мохк» - мини-таллам. Шен йуьртах йа гIаланах доклад кечйар. Докладаш класса чохь йовзийтар. Хаттаршна жоьпаш далар.

«Сийлахь-Боккхачу Даймехкан тIеман турпалхой» къамел. Сийлахь-Боккхачу Даймехкан тIама тIехь дакъалаьцна нохчийн терпалхойх презентацига хьовсар. Къамелехь дакъалацар. Хаттарш далар. Дийцаре дар.

«Нохчийн суртдилларахой» гайтам. Нохчийн суртдилларахойн суртийн репродукцийн гайтам кечбар. Нохчийн суртдилларахойх, церан кхолламаллех докладаш кечйеш, тобанца болх.

«Литературин дуьненахь» викторина. Викторинех дакъалацар. Кхолламаллин тIедахкарш кхочушдар. Хаттаршна жоьпаш далар.

Дагахь Iамо а, классал арахьа йеша а магийна говзарш 1 класс

Классал арахьа йешар

Демеев I. «Къиг» байт. Хасаров Ш. «Полла» байт. Сакаева М. «Хьоме бераш» байт. Гадаев М.-С. «Кхана» байт.

Оьрсийн йаздархой: Сутеев В. «Кхо цициг-кIорни» дийцар. Цыферов Г. «Дехаш дара жима пийл» туьйра.

Дагахь Iамо

Кибиев М. «Орга» байт. Ахмадов М. «Писулиг» байт. Махмаев Ж. «Сан пIелгаш» байт. Гацаев С. «Борз» байт. Макалов Ш.
«Йола, бIаьсте» байт.

2 класс*Кла*

ссал арахьара йешар:

Гацаев С. «Пхьагал». Хатуев I.-Хь. «ПIелгийн дов». Халкъан туьйра «ДоттагIий къастор». Халкъан туьйра «Борз а, къена ка а». Халикова А. «Жима Хеда». Толстой Л. «Човкий, кхабий», «Мукадехкий, хIоий», «Жучка». Чуковский К. «ЦIинцIалг-Моза».

Дагахь Iамо:

Демеев А. «Нохчийчоь». Батаева Х. «Гуьйре». Сулейманов А. «Нана». Гацаев С. «Жимачу кIентан ойланаш». Гадаев М.-С. «Жимачу кIентан илли». Мамакаев Э. «Гуди», Хатуев А.-Х. «Теша». Сатуев Х. «БIаьсте йогIу». Макалов Ш. «Сийна бIаьсте». Ахмадов М. «Даймохк». Батаева Х. «КIиран ворхI де».

3 класс*Кла*

ссал арахьара йешар:

Саиев У. «Балл». Айдамирова М. «Некъ бийцар». Петирова П. «ДоттагIалла». Хасаров Ш.
«Хьокхам къовсар». Арсалиева Л. «Лайн чимаш». Тимбулатов М. «Зу».

Дагахь Iамо:

Макалов Ш. «Ларделаш латта». Гацаев С. «ДогIа догIуш ду». Сулейманова З «ГIаргIулеш». Кагерманов Д. «Маьлхан хIуш».

Дакаев С. «Дош». Батаева Х. «Хьуьно патар хецна…». Мамакаев М. «Хьуьнан илли». Дикаев М. «Iаьнан бIаьргаш». Демеев А. «ДоттагIчуьнга кехат». Сейлмуханов М. «Кхечи бIаьсте». Ахмадов М. «БIаьстенан ловзар». Хамидов А.-Х. «Зезаг ду бацалахь лепаш…». Батаева Х. «Йовза кIорнийн цIераш». Анзорова Б «Ма гойла».

4 класс

Классал арахьара йешар:

Бексултанов М. «Iахар». Ахмадов М. «Нохчийн хиш». Легенда «Дакох корта». Курумова С. «Ца йиначу ненан хIусамехь». Исраилов Л. «Малика». Арсалиева Л. «Нохчийн мотт». Халикова А. «ЦIен ведарш». Джунаидов А.
«Белхи».

Дагахь Iамо:

Шайхиев А. «БIаьвнаш». Мамакаев М. «Гуьйре». Арсанукаев Ш. «Гуьйренан тIуьначу бешахь ду тийна…». Мамакаев А. «БIаьстенан йуьхь». Окуев Ш. «Тхи». Эдилов Х.-М. «Ло ду догIуш». Яшуркаев С. «Полларчийн вай дьлла». Рашидов Ш. «ГIаргIанаш». Ахмадов М. «Нохчийн хиш». Сулейманов А. «Къонаха». Абдулаев Л. «Ненан мотт». Кусаев А. «Сан доттагIий».

Йуххедиллар 3

Iилманан а, методикин а литература

1. Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
2. Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а (Новые технологии в обучении чеченскому языку). – Грозный, 2018.
3. Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.

Iаморан-методикин а, хаамийн-хьостанийн а кхачойар

Iаморан-методикин пособеш

1. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 1 класс. Грозный, 2023.
2. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 2 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
3. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 2 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
4. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 3 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
5. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 3 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
6. Нохчийн литература.Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 4 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
7. Нохчийн литература.Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 4 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
8. Берийн бошмашна а юьхьанцарчу классашна а лерийна хрестомати. (Хрестоматия для дошкольников и младших школьников). / Сост. Эдилов С.Э. Грозный, 2018.

4. Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
5. Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.
6. Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.
7. Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а (Памятные дни и вечера). Сценарии школьных праздников, викторин, конкурсов, вечеров. – Грозный, 2018.
8. Абдулкадырова Р.А. Картинный чеченско-русско-английский словарь для начальной школы. – 110 с.
9. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.

Хаамийн-хьостанийн а кхачойар

1. Нохчийн электронан ишкол // URL: www. desharkho.ru
2. Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн дошам. // URL: ps95. ru/dIkdosham/

3. www. urok95/ru.

Тематикин, кхолларaллин, талламан белхийн, проектийн дешаран шерашкахула герггарчу хьесапехь терахь

Литературин йешар	1 класс	2 класс	3 класс	4 класс
Кхолларaллин белхаш	1	2	4	4
Проекташ	1	1	1	1

Йуххедиллар 4

Тематикица тесташ		3	4	4
Шеран стандартан талламан белхаш		1	1	1
Литературни йешарехь дерриг а	2	7	10	10

ЧУЛАЦАМ

КХЕТОРНА КЕХАТ .... 3 «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан йукъара характеристика .... «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет Іаморан Іалашо а, хьесапаш а 7
«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан белхан гергарчу хьесапан программин
коьрта чулацаман линеш 8
Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан меттиг .... 10 «НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРИН ЙЕШАР»
ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ 11
1 класс 13
2 класс 15
3 класс 19
4 класс 23
«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ 29
Личностан жамІаш 29
Метапредметни жамІаш 31
Предметан жамІаш 34

Дешаран шерашка декъна предметан жамІаш
1 класс 36
2 класс 38
3 класс 40
4 класс 42
ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИЕ 45
1 класс 45
2 класс 47
3 класс 61
4 класс 73
ЙУХХЕДАХКАРШ
Йуххедиллар 1 84
Йуххедиллар 2 87
Йуххедиллар 3 89
Йуххедиллар 4 91